

تحلیل الگوی مشارکت فعالانه شهروندان در نظام مردم‌سالاری دینی (با تأکید بر مقوله آتش به اختیار در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله العالی))

سید مجید امامی^۱

سید زکریا محمودی رجا^۲

محمدحسین نیکزاد^۳

چکیده

تبارشناسی فرهنگ سیاسی ایران پیش از انقلاب اسلامی، حاکی از نهادینه شدن فرهنگ سیاسی تبعی و پذیرش اقتدار سیاسی «بالا به پایین» در بین اکثریت جامعه بود. با نهادینه شدن «الگوواره» مردم‌سالاری دینی» در ایران، مقوله «آتش به اختیار» بودن، بنا بر وضعیت فرهنگی، سیاسی و اجتماعی کشور، متأثر از مبانی دینی امر به معروف و نهی از منکر و تحقق مطلوب‌تر حقوق و مسئولیت‌های شهروندان از سوی رهبر معظم انقلاب اسلامی مطرح شد. محققان در پژوهش حاضر درصدد هستند با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از آثار و بیانات آیت‌الله خامنه‌ای به این سؤالات پاسخ دهند که شاخصه‌ها و مؤلفه‌های فرهنگ مشارکتی و تعاملات اجتماعی مطلوب در جهان‌بینی، اندیشه و کنش ایشان چه مواردی می‌باشد؟ و نسبت و جایگاه مقوله آتش به اختیار در حاکمیت فرهنگ مسئولیت‌پذیری و نظارتی اقشار مختلف جامعه چگونه است؟ یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که رهبر انقلاب در دوره پساانقلاب، راهبرد آتش به اختیار را در تکمله تاکتیک‌های فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و مشارکتی شهروندان به‌خصوص جوانان مطرح کردند. کار فرهنگی خودجوش، شکوفایی ظرفیت فرهنگی، اعتمادزایی، تقویت روابط متقابل دولت و ملت، اصلاح نواقص و اختلالات بوروکراتیک در کشور از جمله شاخصه‌های این تاکتیک هستند.

کلیدواژه‌ها: آیت‌الله خامنه‌ای، مردم‌سالاری فرهنگی، اعتماد، مشارکت فرهنگی، آتش به اختیار، نظریه مردم‌سالاری دینی.

Email: m.emami610@yahoo.com

Email: s.z.mahmodi@gmail.com

Email: nikzad1369@gmail.com

۱. استادیار گروه معارف و علوم سیاسی دانشگاه امام صادق(ع)

۲. دانشجوی دکتری علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی (نویسنده

مسئول)

۳. دانشجوی دکتری علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی

مقدمه

روابط متقابل اعتمادآمیز دولت و ملت مدنظر همه ادیان، مکاتب، دولت‌ها و نظام‌های سیاسی مردم‌سالار در سطح جهان بوده است؛ به طوری که امروزه ضعف یا قوت میزان نهادینگی، تثبیت و فزونی آن در سطح جامعه به عنوان شاخص نظام سیاسی توسعه‌یافته و مردم‌سالار یاد می‌شود. فرهنگ مشارکتی، روابط متقابل مردم و حاکم در آموزه‌ها و اندیشه‌های اسلامی جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص داده است که نماد و شاخص این دوره را می‌توان در صدر اسلام و مدت کوتاه حاکمیت امام علی (ع) به عنوان سند و برگ زرین تمدن و فرهنگ اسلامی نام برد. به دنبال حاکمیت سال‌های طولانی نظام پادشاهی و اقتدارگرایی در ساختار سیاسی - اجتماعی ایران، روابط اجتماعی و فرهنگ مشارکتی ماهیتی تحمیلی، صوری و تبعی و نامتوازن داشت. (ابراهیمیان، ۱۳۸۴: ۳۸۲-۳۸۵)

با پیروزی انقلاب اسلامی ایران، تلاش شد به صورت انقلابی تغییرات بنیادینی در این زمینه رخ دهد. در این پژوهش تلاش می‌شود موارد فوق بر مبنای سؤالات زیر مورد موشکافی و تحلیل قرار گیرد؛ فرهنگ مشارکتی، الگوی روابط اعتمادزا و متقابل میان مردم و دولت در منظومه فکری مقام معظم رهبری را چه مواردی تشکیل می‌دهد؟ در راستای ایجاد، تحقق و تثبیت مردم‌سالاری دینی، آیت‌الله خامنه‌ای بر چه مؤلفه و مقوله‌هایی تأکید داشته‌اند؟ مبنای قرار گرفتن الگوواره مردم‌سالاری دینی، ساختار نظام سیاسی ایران در ساحت نظر و عمل را به شیوه محسوس تغییر داد. در این الگو تلاش می‌شود با تکیه بر مؤلفه‌های سنتی-اسلامی چون روابط محبت‌پایه و ذات‌گرایانه، تألیف قلوب، عدالت‌محوری، فقرزدایی، حاکمت مستقیم و غیر مستقیم مردم در ساختار و اوامر سیاسی-اجتماعی پاشنه آشیل شکاف و گسل میان دولت و ملت به عنوان میراث حکومت‌های پادشاهی رژیم‌های قبلی را از بین ببرد.

۱- چهارچوب مفهومی: ارتباطات اجتماعی (روابط امت و امام محور)

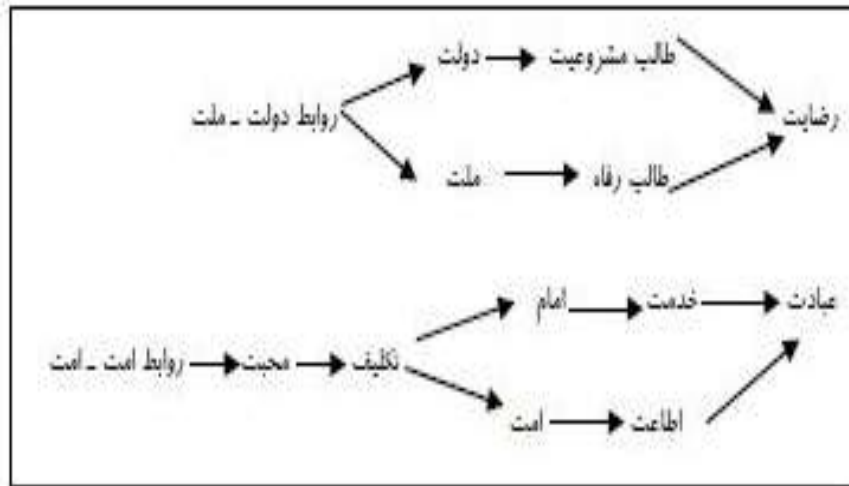
واژه فرهنگ در اثر پیچیدگی، سیالیت، وابستگی به ارزش‌ها و هنجارهای اصیل و بومی جوامع، تعاریف مختلف و بعضاً متعارضی را در درون خود جای داده است. برخی آن را به معنای مجموعه آداب و رسوم، عقاید، افکار، خلیات، ارزش‌ها و هنجارها، دانش، علم، معرفت، تعلیم و تربیت، آثار علمی و ادبی یک قوم یا ملت و به طور کلی مجموعه دستاوردهای ذهنی-عملی هر جامعه تعریف کردند. (مظفری، ۱۳۸۵: ۶۹ - ۷۰)

عده‌ای دیگر با نگاهی جامعه‌شناسانه، فرهنگ را تارهای معنایی می‌دانند که انسان‌ها آن را بافته و در آن معلق هستند؛ از این‌رو آن را رمز یا نظامی از معانی تلقی می‌کنند که از طریق آن‌ها انسان‌ها به ارتباط باهم می‌پردازند، شناخت و طرز فکر خود را درباره زندگی تداوم و توسعه می‌بخشند. (امامی، ۱۳۸۸: ۶۰-۶۳)

مشارکت نیز مفهوم چندبعدی است که در علم سیاست و جامعه‌شناسی سیاسی، تعاریف و تحلیل‌های مختلفی از آن ارائه شده است. در مجموع آن را تلاشی سازمان‌یافته یا داوطلبانه، شرکت مؤثر به صورت مستقیم یا غیر مستقیم در فعالیت‌های اجتماعی و سیاست‌گذاری عمومی در نظر گرفته‌اند. (افشاری‌راد و آقابخشی، ۱۳۸۳: ۵۲۲) با توجه به تعاریف فوق و نسبت آن‌ها با ارتباطات افراد برای مشارکت در اوامر سیاسی-اجتماعی است که مفهوم فرهنگ سیاسی شکل می‌گیرد. فرهنگ سیاسی در واقع توزیع خاصی از ایستارها، ارزش‌ها، احساسات، اطلاعات و مهارت‌های سیاسی است که هم بر رفتار شهروندان و هم رهبران و حاکمان تأثیر می‌گذارد و ارزش‌های سیاسی یک جامعه را تعیین می‌کند. (آلموند و دیگران، ۱۳۷۷: ۱۷-۱۹)

فرهنگ سیاسی در ابعاد مختلف دانش، مهارت و نگرشی یک جامعه را متأثر می‌سازد. باورها، اعتقادات و حتی دانش‌های خاصی را در جامعه و افراد آن ترویج می‌کند. نوع تعاملات و مهارت‌های سیاسی شهروندان یک جامعه اعم از دولتمردان و سایر افراد را در امور سیاسی-اجتماعی شکل می‌دهد. (مظفری، ۱۳۸۵: ۶۹)

پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران الگویی مستقل برای روابط سیاسی در قالب رابطه دوطرفه میان دو مفهوم و نهاد امام و امت طراحی شد. این الگو نسخه ارتقا یافته و تکاملی موجود در جامعه شیعی در ابتدا در قالب الگوی (مردم - محدثین) و سپس الگوی (مقلد - مرجع) بود که سرانجام در الگوی (امام - امت) توسط امام خمینی (ره) بازسازی، احیاء و به صورت عملی و عینی در دستور کار قرار گرفت. (امامی، ۱۳۸۸: ۵۹) بدین صورت که در منظومه و هندسه فکری نظام اجتماعی اسلامی برخلاف نگرش‌های استبدادی و دیکتاتوری برخی حکومت‌ها که بر رابطه فرمانفرما، مناسبات حاکم و محکوم، مالک و مملوک، فرمانده و فرمان‌بر و... تأکید دارند، دولت نیز امانت‌دار و خدمتگزار تلقی می‌شود. از سویی در این الگوی روابط اجتماعی، محبت و عشق پایه‌های آن را تشکیل می‌دهند و از سوی دیگر تکلیف‌گرایی در قالب فرا رفتن از تمنیات دنیوی و تلاش جهت دستیابی به حیات طیبه بر اساس اطاعت خدا، رابطه‌ای ولایی و... جهت روابط و مناسبات را شکل می‌دهد. (امامی، ۱۳۸۸: ۶۶ - ۶۹) خدمت، بیعت (اطاعت) و نهایتاً عبادت به عنوان برآیند و خروج منظومه فکری و مدیریتی رهبران انقلاب در حوزه روابط سیاسی - اجتماعی در شکل زیر آورده شده است:

شکل شماره ۱. الگوی روابط دولت، رضایت و عبادت در نظام سیاسی (یافته‌های نگارنده)

۲- مبانی فکری و اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله العالی)

با مطالعه و تحلیل آثار مکتوب و بیانات مقام معظم رهبری در جلسات مختلف، به این اصل پی خواهیم برد که هندسه فکری و مدیریتی ایشان در سطوح و ابعاد مختلف تصمیم‌گیری، سیاست‌گذاری و مدیریت جامعه مبتنی بر نظام‌واره دینی است. باید گفت که نگرش، بینش، کنش و تحلیل افراد در حوزه‌های مختلف، بستگی به تحلیل و برداشت متفاوت آن‌ها از مبانی هستی‌شناسی، انسان‌شناختی و فرجام‌شناختی دارد؛ بدین صورت که بین اندیشمندان و محققانی که به خدا اعتقاد دارند و همه عالم را مخلوق و جلوه خداوند می‌دانند با اندیشمندان، سیاست‌مدار و حاکم ملحد که هیچ مبنا و اعتقادی به مبدأ و معاد ندارد و همه چیز را در امور ماتریالیسم دیالکتیک خلاصه می‌کند، تفاوت محسوسی وجود دارد. از سوی دیگر تلقی آن‌ها از انسان‌شناسی، نوع خاصی از فکر سیاسی، نظم و انتظام اجتماعی را در ذهن متصور می‌کند؛ بدین معنی که حیات سیاسی - اجتماعی در نگرشی که انسان را موجودی شرور، بدذات، منافع محور - قدرت محور، لذت‌گرا، گرگ و روباه‌صفت و ... می‌داند، با کسی که انسان را موجودی مدنی‌الطبع، نیک‌سرشت، خَلِيفَةُ اللَّهِ، خداجو، اشرف مخلوقات، هم‌نوع دوست و... می‌داند، متفاوت و بعضاً متعارض است که به تبع آن باورها و جهت‌گیری متفاوتی را در پی خواهد داشت. (خسروپناه و دیگران، ۱۳۹۶: ۳۵ -

در منظومه فکری و نگاه مدیریتی مقام معظم رهبری به تبع از سیره و سلوک نبوی - علوی و ایدئولوژی اسلامی، نظام هستی بر محور توحید استوار است که این امر سطوح و ابعاد حیات سیاسی فردی و اجتماعی بشریت را بر پایه نگرش «کثرت در عین وحدت» تحت تأثیر قرار می‌دهد. (مهاجرنیا، ۱۳۹۶: ۷۶۷) نگرش رهبر انقلاب در حوزه انسان‌شناختی، متأثر از آموزه‌های جهان‌شمول اسلامی بر این اصل متکی است که انسان گل سرسبد مخلوقات الهی است. (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۶۳/۰۹/۰۵)

از این رو انسان را موجود بی‌نهایت، دارای استعداد و ظرفیت الهی در نظر گرفته است. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای سرشت انسان را خیر و صلاح می‌داند که در فطرت و ذات او نیز تاریکی، بدی و ابهامی وجود ندارد، اما در بعضی مواقع به خاطر گرایش پیدا کردن به هوا و هوس‌ها، خودخواهی‌ها، خودکامگی‌ها و درست نیندیشیدن در مورد مصالح و امور متعالی‌بخش، دچار لغزش می‌شود. (آیت‌الله خامنه‌ای، ۲۱ / ۱۱ / ۶۵) چنانچه در آیات و روایات متعدد در قرآن هم آمده است که در وجود انسان دو نفس لوامه و اماره وجود دارد که هر کدام انسان‌ها را به سمت‌وسویی جهت می‌دهند. وسوسه‌های انسانی غلبه، قهر و قدرت‌خواهی از جمله نیروهای شر آفرینی هستند که باید انسان مواظب باشد در دام آن‌ها نیفتد. (مهاجرنیا، ۱۳۹۶: ۷۷۱)

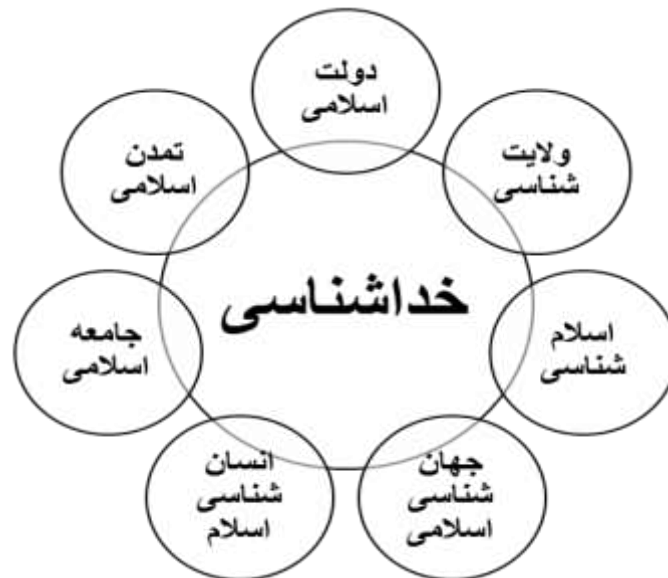
در حوزه غایت‌شناسی هم متأثر از مبانی اعتقادی و کلامی اسلامی منظومه فکری مقام معظم رهبری متکی بر باور داشت وراثت صالحان و مستضعفان روی زمین و فلاح و رستگاری آن‌ها در روز قیامت است. بر مبنای همین اصل، ایشان معتقدند در تنظیم روابط زندگی، اداره و مدیریت جامعه باید این اصل فرجام‌خواهی مراعات شود که؛

اول) فرجام عالم غلبه صلاح بر فساد است؛

دوم) دنیا مقدمه آخرت است.

سوم) زندگی واقعی در فرجام این عالم است.

چهارم) همه کثرت‌های دنیا به سوی فرجام واحد در حرکت‌اند؛ به عبارتی حرکت و صیوروت همه انسان‌ها به سمت الی الله المصیر است. (مهاجرنیا، ۱۳۹۶: ۷۷۵-۷۷۶) مهم‌ترین مؤلفه‌های تأثیرگذار بر تفکر و کنش ایشان در شکل زیر (شکل شماره ۲) نشان داده شده است.

شکل شماره ۲. مولفه‌های موثر در کنش و تفکر انسان (یافته‌های نگارنده)

۳- آرمان‌شهر مطلوب اسلامی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله العالی)

ایدهٔ جامعهٔ مطلوب یا آرمان‌شهر در همه مکاتب، ایدئولوژی‌ها، ادیان و نظام‌های سیاسی حاکم بر زندگی بشری مطرح بوده و هرکدام برای رسیدن به آن برنامه‌هایی را اعلام کرده‌اند. در اثر حاکمیت نگرش سکولاریستی و اشاعه آن در بقیه مناطق جهان، شاهد روی کار آمدن حکومت‌های مستبد، غیر مردمی و متحد قدرت‌های استعماری در مناطق مختلف جهان هستیم. در منطقه استراتژیک خاورمیانه به‌خاطر وجود منابع زیرزمینی و طبیعی این پیوند مستحکم‌تر از بقیه نقاط جهان بوده است. در اواخر دوران صفویه، دوران قاجار، پهلوی اول و دوم نیز شاهد وابستگی سیاسی، اقتصادی و فرهنگی ایران به قدرت‌های غربی بوده‌ایم. برآیند و برون‌داد تحولات فوق، شکل‌گیری حرکت مردمی ایران برای ایجاد دولت مستقل در قالب انقلاب اسلامی بود.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ و سربلند بیرون آمدن از خطرات و تهدیدات داخلی و خارجی بعد از آن، بستر تحقق و تثبیت نظام سیاسی بومی فراهم گردید. این امر در نظام سیستماتیک تفکرات رهبر انقلاب که از یک‌سو تفقه در متون اسلامی و استنباط اسلامی تبحر خاصی دارند و در سوی دیگر، تجربه عبور از گرانیگاه‌های سخت آزمایشی نظام سیاسی در برهه‌های مختلف را نیز در اختیار دارند، بستر نظری و عملیاتی آن میسر گردید. (جاویدی و بهروزی‌لک، ۱۳۹۵: ۸۴) در نظام سیاسی مطلوب اسلامی مدنظر وی از یک‌طرف تلاش شده

است جهان‌بینی مادی و سکولاریسم حاکم در دنیای غرب مورد نقد و تحلیل قرار گیرد و از سویی دیگر، بنا بر بافت و ساخت تاریخی و فرهنگی جامعه مقولاتی چون استقلال، آزادی، وحدت و اتحاد، تعامل دین و سیاست، عدالت اجتماعی، اجرای عادلانه قوانین و... به‌عنوان شالوده‌های نظام معرفی گردد. (کوشکی، ۱۳۷۸: ۵۰-۵۲)

در منظومه فکری و مهندسی اجتماعی - سیاسی مقام معظم رهبری، نظام سیاسی مطلوب برای جوامع اسلامی در قالب در رأس کار قرار داشتن ولایت مطلقه فقیه به‌عنوان جانشین امام معصوم مطرح شده است. اضلاع سه‌گانه تشکیل‌دهنده این جامعه یعنی حاکم، کارگزاران و مردم، می‌بایست از دو اصل و معیار اساسی ایمان و تقوا برخوردار باشند. (جاویدی و بهروزی‌لک، ۱۳۹۵: ۸۶-۹۰) در ذیل به‌صورت مختصر به توضیح و تحلیل نظام مطلوب گفته‌شده آن‌ها (مردم‌سالاری دینی) می‌پردازیم.

۳-۱. الگوواره مردم‌سالاری دینی به‌عنوان نظام سیاسی مطلوب

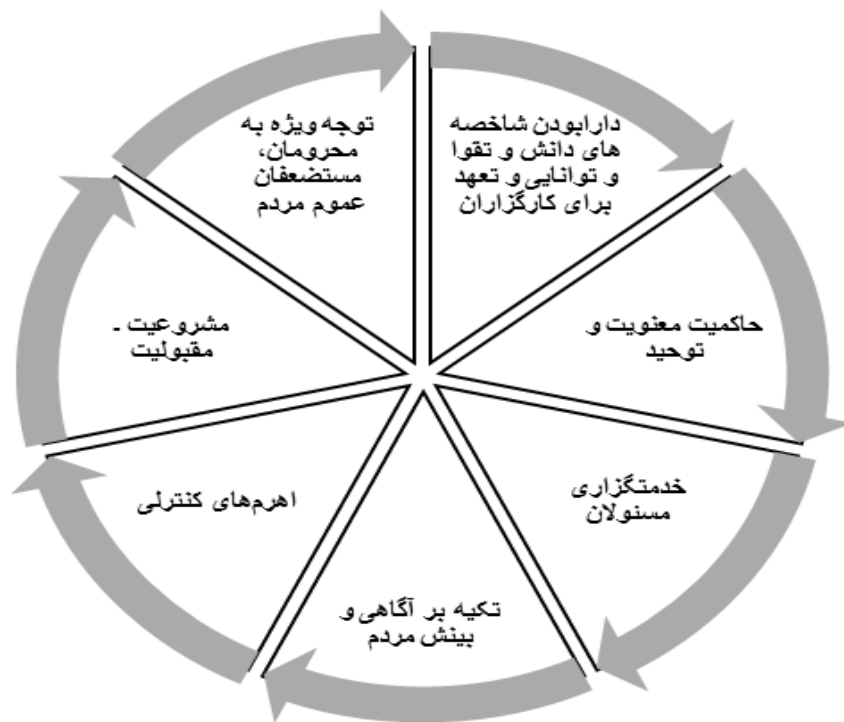
حکومت مردم‌مدار یا سالاریت مردم در ساختار حاکمیتی، مدنظر همه مکاتب، آموزه‌ها و نظام‌های سیاسی بوده است. اغلب، پارادایم دموکراسی و نظام سیاسی - اجتماعی لیبرالیسم را ایجادکننده و منتهی‌الیه مشارکت سیاسی و مردم‌سالاری مطرح می‌کنند. (بشیریه، ۱۳۹۵: ۴۳) در دین اسلام به‌عنوان آخرین سند وحی و ماورائی برای هدایت و سامان‌دهی زندگی بشریت، توجه ویژه‌ای به این مقوله شده است. در ساختار سیاسی - اجتماعی ایران به‌خاطر حاکمیت ساختار و اقتدار ۲۵۰۰ ساله شاهنشاهی و حکام مستبد، این ویژگی فطری و انسانی افراد نادیده گرفته شده بود. در تاریخ معاصر ایران به‌خصوص در انقلاب مشروطه، جرقه‌هایی برای انتقاد از حاکمیت مستبدی و حاکمیت قانون صورت گرفت، اما نگرش‌های صرفاً تقلیدی و وابسته روشنفکران و جلوداران این حرکت، نه‌تنها منجر به اهداف مذکور نشد، بلکه دوران استبدادی و دیکتاتوری پهلوی اول و دوم را در پی داشت. (محمودی رجا، ۱۳۹۳: ۱۱۱-۱۱۳)

با پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و برچیدن حکومت وابسته و مستبد پهلوی، مردم‌سالاری دینی به‌عنوان الگو و مدلی جدید در دسترس همگان قرار گرفت. این مدل حکومتی با الهام و تأثر از آموزه‌های اسلامی و فقه‌های شیعی و شیوه‌مدیریتی حکومت‌های جهان اسلامی دوران صدر اسلام - و حاکمیت کوتاه‌مدت امام علی(ع)، پرچم‌دار عقلانیت، پیشرفت و معنویت در سطح منطقه و جهان گردید. (حاج احمدی، ۱۳۸۵: ۳۱) مقام معظم رهبری در همین راستا می‌فرماید:

«حقیقت مردم‌سالاری دینی این است که یک نظام باید با هدایت الهی و اراده مردمی اداره شود و پیش برود. اشکال کار نظام‌های دنیا این است که یا هدایت الهی

در آنها نیست؛ یا اگر هدایت الهی را دارند یا ادعا می‌کنند که دارند، اراده مردمی در آن نیست یا هیچ‌کدام نیست که بسیاری از کشورها این گونه‌اند.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۰ / ۰۸ / ۲۰)

پس مردمی و اسلامی بودن، خیمه و ستون اصلی حکومت و نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران است که هرکدام بدون دیگری امکان وجود ندارند. (مرکز مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، ۱۳۶۹، ج ۷: ۳) ویژگی‌ها، مبانی و منابع متمایزبخش الگوی حکومتی مردم‌سالاری دینی با سایر الگوهای حکمرانی غرب در اندیشه‌های مقام معظم رهبری در شکل شماره سوم آورده شده است.

شکل شماره ۳. ویژگی‌ها، مبانی و منابع الگوی حکومتی مردم‌سالاری دینی (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۸۲: ۱۸ - ۲۳)

۳-۲. امر به معروف و نهی از منکر، پیش‌زمینه مسئولیت‌پذیری همگانی

جهان‌بینی اسلامی، در جهت تمدن‌سازی فرهنگی - اجتماعی، گفتمان‌سازی سبک زندگی تعالی مادی و معنوی را به صورت هم‌زمان مدنظر دارد. یکی از شاخصه‌هایی که در این راستا در نظرات اندیشمندان و علمای اسلامی نقشی حیاتی دارد، نظارت اجتماعی در قالب امر به معروف و نهی از

منکر است. (برادران و موسی شوشتری، ۱۳۹۳: ۲۵۳) این مسئله هرچند در جهان‌بینی اسلامی به‌عنوان یکی از هشت جزء فروع دین مطرح است، اما به باور علما و اندیشمندان نیز به‌عنوان ضامن بقا، استحکام، پایداری و تحکیم نظم اجتماعی، تثبیت و نهادینگی مطلوب روابط متقابل مردم و حاکم در جوامع اسلامی یاد شده است.

در همین زمینه، در آیاتی از قرآن کریم و روایاتی از انبیاء و ائمه الهی رابطه‌ای منطقی بین کم و کیف نظارت اجتماعی همگانی (قاعده امر به معروف و نهی از منکر) با استمرار، زوال و انحطاط تمدن و دولت‌ها در جوامع اسلامی بوده است. با توجه به اهمیت و ضرورت این مسئله در نظام اسلامی، دلایل عقلی و نقلی متعددی در قرآن و روایت‌های ائمه و سنن پیامبر، فقها و محدثین آورده شده است. در زیر به برخی از مهم‌ترین آیات و روایات اشاره می‌شود.

جدول شماره ۱. آیات مختلف در مورد امر به معروف و نهی از منکر		
ردیف	آیات	سوره
۱	وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ: باید از میان شما، جمعی دعوت به نیکی، و امر به معروف و نهی از منکر کنند! و آنها همان رستگارانند.	آیه ۱۰۴-آل عمران
۲	كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ تُوْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَوْ ءَامَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ: شما بهترین امتی هستید که برای مردم ظاهر (و گزیده) شده‌اید. به خوبی‌ها فرمان می‌دهید و از بدی‌ها و زشتی‌ها، نهی می‌کنید و به خدا ایمان دارید. و اگر اهل کتاب (نیز به چنین آئین درخشانی) ایمان آورده بودند، قطعاً برایشان بهتر بود. برخی از آنان مؤمنند، ولی بیشترشان فاسق‌اند.	آیه ۱۱۰-آل عمران
۳	إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ: خداوند به عدل و احسان و بخشش به نزدیکان فرمان می‌دهد؛ و از فحشا و منکر و ستم، نهی می‌کند؛ خداوند به شما اندرز می‌دهد، شاید متذکر شوید!	آیه ۹۰-نحل
۴	الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ: هم آنان که پیروی کنند از آن رسول (ختمی) و پیغمبر امی که	آیه ۱۵۷-اعراف

	<p>در تورات و انجیلی که در دست آنهاست (نام و نشان و اوصاف) او را نگاشته می‌یابند که آنها را امر به هر نیکویی و نهی از هر زشتی خواهد کرد و بر آنان هر طعام پاکیزه و مطبوع را حلال، و هر پلید منفور را حرام می‌گرداند، و احکام پر رنج و مشتقی را که چون زنجیر به گردن خود نهاده‌اند از آنان برمی‌دارد (و دین آسان و موافق فطرت بر خلق می‌آورد). پس آنان که به او گرویدند و از او حرمت و عزت نگاه داشتند و یاری او کردند و نوری را که به او نازل شد پیروی نمودند آن گروه به حقیقت رستگاران عالمند.</p>
<p>آیه ۴۱-حج</p>	<p>۵ الَّذِينَ إِن مَكَانَهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ: همان کسانی که هر گاه در زمین به آنها قدرت بخشیدیم، نماز را برپا می‌دارند، و زکات می‌دهند، و امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند، و پایان همه کارها از آن خداست!</p>

در جدول شماره دوم، روایات مختلف در مورد امر به معروف و نهی از منکر آمده است.

جدول شماره ۲. روایات مختلف در مورد امر به معروف و نهی از منکر		
منبع	روایات	ردیف
<p>نامه ۴۷ نهج البلاغه</p>	<p>لَا تَتْرُكُوا الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَ النَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ، فَيُؤَلِّي عَلَيْكُمْ [أَشْرَارَكُمْ] شِرَارَكُمْ ثُمَّ تَدْعُونَ فَلَا يُسْتَجَابُ لَكُمْ؛ امر به معروف و نهی از منکر را ترک نکنید که بدهای شما بر شما مسلط می‌گردند، آنگاه هر چه خدا را بخوانید جواب ندهد.</p>	<p>۱</p>
<p>نهج البلاغه، فیض الاسلام، ص ۱۲۶۳</p>	<p>و ما أعمال البر كلها و الجهاد في سبيل الله عند الأمر بالمعروف و النهي عن المنكر، إلا كنفثة في بحر لجي؛ تمام کارهای خوب و جهاد در راه خدا نزد امر به معروف و نهی از منکر غیر از قطره‌ای در برابر دریای عمیق نیست.</p>	<p>۲</p>
<p>بحار الانوار، جلد ۷۲، ص ۳۸</p>	<p>و قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: كُلُّكُمْ رَاعٍ وَ كُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ: به راستی که همه شما حافظ و سرپرستید و همه شما جوابگوی مردم زیر دست خود هستید.</p>	<p>۳</p>
<p>مجمع البيان، طبرسی، جلد ۲، ص ۴۸۴</p>	<p>عن النبي (صلى الله عليه وآله) قال: من أمر بالمعروف، و نهى عن المنكر فهو خليفة الله في الأرض و خليفة رسوله: هرکسی به معروف فرمان دهد و از منکر باز دارد پس او جانشین خداوند در زمین و جانشین کتاب اوست.</p>	<p>۴</p>

<p>وسائل الشیعه، شیخ حر عاملی، جلد ۱۱، ص ۳۹۸</p>	<p>۵ از رسول اکرم (صلی الله علیه وآله) روایت شده که فرمود: «لَا تَزَالُ أُمَّتِي يُخِيرُ مَا أَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ، فَإِذَا لَمْ يَفْعَلُوا ذَلِكَ نَزَعَتْ عَنْهُمْ الْبَرَكَاتِ، وَسُلِّطَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ، وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ نَاصِرٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ؛ أُمَّتٌ مِنْ مَادَامِي كَهَ امْرِئٍ بِهِ مَعْرُوفٌ وَنَهْيٌ مِنْهُ مُنْكَرٌ نُمَائِدٌ، وَيَكْدِيغِرُ رَا بِيهِ احْسَانٌ وَنِيكِي كَمَكٌ كُنُنُد، دَر خَيْرٍ وَخُوبِي خَوَاهُنْد بُوَد، وَ اِگَر چِنِين نَبَاشُنْد بَرَكْت اَز اَنَان بَر دَاشْتَه خَوَاهُنْد شُد، وَ بَعْض اَز اَنهَا بَر بَعْض دِيگَر - بِي ظَلَم - مَسْلُطٌ خَوَاهُنْد گَرْدِيد، وَ دَر زَمِينِ وَ اَسْمَانِ يَارِ وَ يَاوَرِي نَخَوَاهُنْد دَاشْت.</p>
<p>الفروع من الكافي، جلد ۵، ص ۵۹ و تحف العقول، ابن شعبه حرانی، ص ۴۹.</p>	<p>۶ کیف بکم إذا فسدت نساؤکم، وفسق شبابکم، ولم تأمروا بالمعروف ولم تنهوا عن المنکر؟ فقیل له: ویكون ذلك یا رسول الله؟ فقال صلی الله علیه وآله: نعم و شر من ذلك. کیف بکم إذا أمرتم بالمنکر، ونهیتم عن المعروف؟ فقیل له: یا رسول الله ویكون ذلك؟ فقال: نعم، و شر من ذلك، کیف بکم إذا رأیتم المعروف منکرا والمنکر معروفا؟: چگونه خواهید بود زمانی که زنانتان فاسد شوند و جوانانتان فاسد گردند و شما امر به معروف نکنید و از منکر باز ندارید؟ گفته شد ای رسول خدا چنین چیزی خواهد شد؟ فرمود: بله و بدتر از آن.</p>
<p>بحار الانوار، جلد ۲، ص ۲۴ و مستدرک الوسائل، جلد ۲، ص ۱۸۲.</p>	<p>۷ قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ مِنْ عِبَادِ اللهِ لَأَنَاسًا مَا هُمْ بِأَنْبِيَاءَ وَلَا شُهَدَاءَ، يَغِيظُهُمُ الْأَنْبِيَاءُ وَالشُّهَدَاءُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِمَكَانِهِمْ مِنَ اللهِ تَعَالَى، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، تُخَيِّرُنَا مَنْ هُمْ؟ قَالَ: هُمْ قَوْمٌ تَحَابُّوا بِرُوحِ اللهِ عَلَيَّ غَيْرِ أَرْحَامٍ بَيْنَهُمْ، وَلَا أَمْوَالٍ يَتَعَاطَوْنَهَا، فَوَاللهِ إِنْ وَجَّهْتُمْ نُورًا، وَإِنَّهُمْ عَلَيَّ نُورٌ، لَا يَخَافُونَ إِذَا خَافَ النَّاسُ، وَلَا يَحْزَنُونَ إِذَا حَزِنَ النَّاسُ: پیامبر اکرم (ص) فرمودند: آیا شما را از کسانی خبر دهم که نه انبیا و نه شهدا هستند ولی مردم (انبیا و شهدا) به مقام و مرتبت و جایگاه آنان در پیش خدا که بر منبرهایی از نور هستند غیظه می خورند؟ سؤال شد: ای رسول خدا (ص) آنان چه کسانی هستند؟ پیامبر (ص) فرمودند: آنان کسانی هستند که بندگان خدا را محبوب خدا و خدا را محبوب بندگانش می گردانند. سؤال شد: معنای محبوب گردانیدن خدا در پیش بندگانش معلوم است اما چگونه بندگان خدا را محبوب خدا می گردانند؟ پیامبر (ص) در جواب فرمودند: به چیزی که خداوند متعال دوست دارد دعوت می کنند و از چیزی که خداوند متعال بدش می آید نهی می کنند، پس هنگامی که بندگان خدا، او را اطاعت می کنند محبوب خدا می گردند و خداوند متعال آنان را دوست می دارد.</p>

اغلب فقهای شیعه نیز بر فریضه عقلی و نقلی امر به معروف و نهی از منکر در نظام سیاسی اسلامی تأکید کردند و از آن به عنوان فرآیند انضباط اجتماعی نام می‌برند؛ از این رو کارویژه‌های مختلفی برای آن در سطح جامعه برشمرده‌اند.

شکل شماره ۴. فواید امر به معروف و نهی از منکر در نظام اسلامی (خطیبی کوشک، ۱۳۸۷: ۱۴۳-۱۴۹)

در رابطه با مؤلفه‌های فوق باید گفت، فقه سیاسی شیعه متأثر از آیات قرآن و روایت‌های ائمه، برای تحکیم انضباط اجتماعی، سالم‌سازی جامعه، جلوگیری از گسترش مفاسد، ناهنجاری‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی، تحقق روابط متقابل دولت و مردم و متقابلاً رشد خوبی‌ها، فریضه امر به معروف و نهی از منکر را به عنوان وظیفه و رسالت همه افراد جامعه مطرح کرده است. (طباطبایی فر، ۱۳۹۰: ۷۹) امر به معروف و نهی از منکر مانند ناظر و اهرم، جامعه را از انحراف، عدم تعادل و خمودی باز می‌دارد و با هدایت آن، سلامت همگان را تضمین می‌کند. در همین راستا است که در آموزه‌های دینی، امر به معروف و نهی از منکر را به عنوان معیار و ملاک ایمان و عامل شناخت انسان‌های پرهیزکار مطرح کرده‌اند (متقی، بی‌تا: ۱۷۴)؛ چراکه در اثر نهادینگی این نظم اجتماعی به سیستم، توانایی می‌بخشد تا به صورت مداوم، سطح آگاهی‌های مردم، کارایی و قدرت کنترل آن‌ها را تا آن حد بالا ببرد که قدرت به فساد کشیده نشود.

۴- مشارکت خودجوش، آگاهانه همه آحاد جامعه (آتش به اختیار)

با هدف سمت‌وسو دادن به پروژه‌های ناتمام فرهنگی، اجتماعی در سطوح و ابعاد مختلف جامعه، رهبر انقلاب اسلامی ایده «آتش به اختیار» را به همه اقشار و گروه‌های اجتماعی به‌خصوص جوانان و تحصیل‌کردگان معرفی کردند. ایشان در دوران زعامت خود، برون‌رفت از وضعیت و شرایط نامطلوب کشور و محقق شدن اهداف، غایات و دستاوردهای مادی - معنوی انقلاب اسلامی را در گرو مبنا قرار دادن حرکت‌های انقلابی و جهادی دانسته‌اند. در همین راستا در جمع فرماندهان سپاه محمد رسول‌الله می‌فرمایند:

«جهاد هم فقط به معنای حضور در میدان جنگ نیست؛ زیرا هرگونه تلاش در مقابله با دشمن، می‌تواند جهاد تلقی شود. البته بعضی ممکن است کاری انجام دهند و زحمت هم بکشند و از آن، تعبیر به جهاد کنند؛ اما این تعبیر، درست نیست. چون یک شرط جهاد، این است که در مقابله با دشمن باشد. این مقابله، یک‌وقت در میدان جنگ مسلحانه است که جهاد رزمی نام دارد؛ یک‌وقت در میدان سیاست است که جهاد سیاسی نامیده می‌شود؛ یک‌وقت هم در میدان مسائل فرهنگی است که به جهاد فرهنگی تعبیر می‌شود و یک‌وقت در میدان سازندگی است که به آن جهاد سازندگی اطلاق می‌گردد.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۵/۰۳/۲۰)

از این‌رو، رهبر انقلاب اسلامی آیت‌الله خامنه‌ای در دیدار با دانشجویان در عید سعید فطر سال ۱۳۹۶ با تأسی از آموزه‌های اسلامی به‌خصوص اصل کلیدی امر به معروف و نهی از منکر، «آتش به اختیار» را در جهت مسئولیت‌پذیری همه اقشار جامعه در قبال تصمیمات و سیاست‌گذاری‌های جامعه و به‌طور کلی تحقق اصل تعیین سرنوشت آگاهانه در نظام مردم‌سالار دینی مطرح کردند. مفهوم آتش به اختیار با ماهیت و محتوایی میان‌رشته‌ای، از دل جهان‌بینی گفتمان توحیدی و عدالت و پیشرفت که روح و شاکله اصلی انقلاب را تشکیل می‌دهند، مطرح شده است. در مورد معانی اصطلاحی این واژه باید گفت که آتش به اختیار یک مفهومی میان‌رشته‌ای است که با بهره‌گیری از عناصر و مقولات فرهنگی، مدیریتی، نظامی و اجتماعی، خروج و برون‌رفت از وضعیت و شرایط بحران‌گونه و مسئله‌آمیز جامعه را در نظر دارد. در یک تعریف کلی می‌توان آن را این‌چنین تعریف کرد: رفتار و کنش اختیاری، داوطلبانه و آگاهانه‌ای که جهت دفع یا رفع تهدیدات مستقیم و غیر مستقیم دشمنان در ابعاد و سطوح فرهنگی، سیاسی و اقتصادی و... از سوی همه آحاد جامعه در دستور کار قرار گرفته است؛ به عبارتی هرگونه ابزار و سلاح جهت دفع و رفع دشمن و تهدید از سوی یک‌یک افراد را آتش به اختیار فرهنگی می‌گویند.

در یک کلام باید گفت آتش به اختیار یعنی کار فرهنگی بدون امکانات حکومتی؛ یعنی تلاش و کوشش شبانه‌روزی خالصانه با انجام یک کار پر حجم با مسیری ابتکاری و میانبر. این واژه یک اصطلاح ترکیبی است که کاربرد اصلی آن در حوزه نظامی است. در کاربردهای نظامی زمانی که ارتباط خط مقدم با دیگر خطوط به هر دلیلی قطع می‌شود، افراد درگیر بر اساس اصل اساسی دفاع از خود و سنگر، موظف هستند تا خود زمام امور را به‌دست گیرند و میدان را مدیریت کرده و به صیانت و دفاع از سنگر پرداخته و دشمن را به هر وسیله‌ای دفع کنند یا از حرکت بازدارند. بر این اساس فقدان فرماندهی و یا فقدان ارتباط با فرماندهی، موجب نمی‌شود تا نیروهای میدانی دست از دفاع یا حمله بردارند و منفعل عمل کنند، بلکه باید فرماندهی انتخاب کرده و در صورت عدم وجود چنین حالت و ظرفیتی هر یک از افراد خود به اختیار و اراده از هر راهبرد و سازوکاری برای دفع دشمن و تهدید اقدام کنند. (منصوری، ۱۳۹۶)

همواره حرکت و رویکرد آتش به اختیار مطرح نیست، بلکه زمانی که در وضعیت جنگ‌گونه و اضطراری در حوزه‌های مختلف به‌خصوص فرهنگی - اجتماعی و اقتصادی، یا فرمانده وجود ندارد یا مدیری نالایق و سست‌تدبیر وجود دارد که هر لحظه امکان سقوط و فروپاشی وجود دارد، از سوی افراد و افسار قدرتمند، نیرومند و پرانرژی جامعه برای استوار ماندن پایه‌های نظام و شکست دادن روحیه برتری‌جویی رقیب صورت می‌گیرد. در چنین وضعیتی است که هرکسی بر اساس وظیفه، تکلیف و تشخیص شرایط وجودی خود، اقدام به رفتار و کنش سیستمی و هدفمند برای رسیدن به جهتی مشخص اقدام می‌کند. در بینش و کنش رهبر انقلاب آموزه‌های اسلامی و به‌طور کلی تحقق اهداف گفتمان اسلامی چنین خصلتی دارند.

۴-۱. نسبت فرهنگ و حرکت جمعی

در منظومه فکری مقام معظم رهبری واژه «آتش به اختیار» را می‌توان ذیل گفتمان کلان جهاد و زیر مقوله‌های خرده گفتمان‌هایی چون جنگ نرم، تهاجم فرهنگی، کار فرهنگی خودجوش و تمییز تنظیم کرد. (معاونت پژوهشی و آموزشی مدیریت طرح‌های آموزشی، ۱۳۹۶: ۲) هرچند در نگاه و نگرش مدیریتی آیت‌الله خامنه‌ای، مقوله آتش به اختیار به‌عنوان یک رویکرد جهت عبور از شرایط بحرانی و اضطراری موقت در حوزه فرهنگی - اجتماعی جامعه مطرح است؛ ولی باید گفت که امروزه در اثر گسترش بیشتر از پیش موج جهانی‌شدن فرهنگ و توسعه بی‌حد و حصر ابزارها و وسایل نهادینگی این جریان و از سوی دیگر توسعه سبک زندگی ایدئولوژی و فرهنگ مصرفی نظام سرمایه‌داری در اغلب نقاط جهان، به نظر می‌رسد که استحاله و اضمحلال دیگر فرهنگ و

تمدن‌ها در تیررس این پروژه قرار داشته است. در برخی از کشورهای اسلامی، مدیریت نامطلوب و ناکارآمد برخی مدیران و حکام، تلاش‌های برخی از اقشار از جمله نخبگان، سیاستمداران وابسته و روشنفکران غرب‌زده مزید بر علت شد که مشکلات فرهنگی به‌عنوان مسئله اساسی آن‌ها تبدیل شود. رهبر انقلاب اسلامی با تحلیل و تشریح وضعیت فرهنگی و اجتماعی حاکم بر دنیای جهان اسلام، در دو دهه اخیر صحبت از نزاع‌های فرهنگی در قالب واژگان «تهاجم فرهنگی»، «شیخون فرهنگی»، «ناتوی فرهنگی»، «فرارگاه فرهنگی»، «افسران جنگ نرم» «آتش به اختیار» و... کرده‌اند (جمشیدی ۱۳۹۶)؛ بنابراین حل و فصل معضلات فرهنگی، حفاظت از هویت‌ها، ارزش‌ها و هنجارهای بومی و اصیل جامعه همواره دغدغه اصلی دو دهه رهبر انقلاب بوده است که در جلسات با کارگزاران مختلف نظام به آن‌ها یادآوری کرده‌اند.

رهبر انقلاب در دیدار با اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، در زمینه اهمیت فرهنگ برای جامعه می‌فرماید:

«فرهنگ هویت یک ملت است. ارزش‌های فرهنگی روح و معنای حقیقی یک ملت است. همه چیز مترتب بر فرهنگ است. فرهنگ حاشیه و ذیل اقتصاد نیست، حاشیه و ذیل سیاست نیست، اقتصاد و سیاست حاشیه و ذیل بر فرهنگ‌اند؛ به این باید توجه کرد.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۲/۰۹/۱۳۹۲)

همچنین رهبر انقلاب در دیدار با اعضای مجلس خبرگان در پانزدهم اسفند ۱۳۹۲ پیرامون وضعیت فرهنگی جامعه می‌فرماید:

«یک مسئله هم مسئله فرهنگ است؛ که آقایان هم حالا معلوم شد که نگرانی دارید، بنده هم نگرانم. مسئله فرهنگ، مسئله مهمی است. اساس این ایستادگی، این حرکت و درنهایت ان‌شاءالله پیروزی، بر حفظ فرهنگ اسلامی و انقلابی است و تقویت جناح فرهنگی مؤمن، تقویت این نهال‌هایی که روییده است در عرصه فرهنگ؛ بحمدالله جوان‌های مؤمن خوبی داریم در عرصه فرهنگ و هنر؛ فعالیت کردند، کار کردند؛ حالا بعضی جوان‌اند، بعضی دوره جوانی را هم گذرانده‌اند؛ ما عامل فرهنگی کم نداریم. ما حتماً در مسئله فرهنگ [باید توجه کنیم]، دولت محترم هم باید توجه کند، دیگران هم توجه کنند. با مسئله فرهنگی شوخی نمی‌شود کرد، بی‌ملاحظگی نمی‌شود کرد؛ اگر چنانچه یک رخنه فرهنگی به وجود آمد، مثل رخنه‌های اقتصادی نیست که بشود [آن را] جمع کرد.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۲/۱۲/۱۵)

مقام معظم رهبری در عید نوروز ۱۳۹۳ و در جوار زائرین نوروزی امام رضا (ع) در مورد بطن و شالوده فرهنگ غربی که در حوزه اجتماعی و فرهنگی کشور نهادینه می‌شود، تحت عنوان "ولنگاری فرهنگی" نام بردند و در همین راستا فرمودند:

«آزادی غیر از ولنگاری است؛ آزادی غیر از رهاسازی همه ضابطه‌ها است. آزادی - که نعمت بزرگ الهی است - خودش دارای ضابطه است؛ بدون ضابطه، آزادی معنی ندارد. اگر چنانچه کسانی هستند در کشور که برای تیشه به ریشه ایمان جوانان زدن دارند تلاش می‌کنند، نمی‌شود این را تماشا کرد به‌عنوان اینکه این آزادی است. همچنان که اگر هروئین و بقیه مواد مسموم‌کننده بدن و بدبخت‌کننده خانواده‌ها را کسی بخواهد بین این و آن توزیع کند، نمی‌شود بی‌تفاوت نشست. اینکه ببینیم کسانی با استفاده از هنر، با استفاده از بیان، با استفاده از ابزارهای گوناگون، با استفاده از پول، راه مردم را بزنند، ایمان مردم را مورد تهاجم قرار بدهند، در فرهنگ اسلامی و انقلابی مردم رخنه ایجاد کنند، ما بنشینیم تماشا کنیم و بگوییم که آزادی است، این جور آزادی در هیچ‌جای دنیا نیست!» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۰۱/۰۱)

ایشان در جایی دیگر ضمن نقد سیاست‌های فرهنگی و وضعیت حاکم بر جامعه می‌فرمایند: «در مسئله فرهنگ، بنده احساس یک ولنگاری می‌کنم؛ در دستگاه‌های فرهنگی - اعم از دستگاه‌های دولتی و غیردولتی - یک نوع ولنگاری و بی‌اهتمامی در امر فرهنگ وجود دارد؛ چه در تولید کالای فرهنگی مفید که کوتاهی می‌کنیم، چه در جلوگیری از تولید کالای فرهنگی مضر که کوتاهی می‌کنیم.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۰۳/۱۶) ایشان در سخنان ابتدای عید نوروز ۱۳۹۳ در حرم رضوی می‌فرمایند:

«فرهنگ از اقتصاد هم مهم‌تر است. چرا؟ چون فرهنگ، به معنای هوایی است که ما تنفس می‌کنیم؛ شما ناچار هوا را تنفس می‌کنید، چه بخواهید، چه نخواهید؛ اگر این هوا تمیز باشد، آثاری دارد در بدن شما؛ اگر این هوا کثیف باشد، آثار دیگری دارد. فرهنگ یک کشور مثل هوا است؛ اگر درست باشد، آثاری دارد.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۰۱/۰۱)

با توجه به چنین جمع‌بندی از وضعیت کشور در دیداری که ماه رمضان سال ۱۳۹۶ داشته‌اند، آتش به اختیار را به‌عنوان یک رویکرد برای احیای گمشده‌های اهداف اصیل انقلاب نظیر فسادستیزی، شفافیت‌محوری، معنویت‌گستری، خدمت‌محوری، آزادی، عدالت اجتماعی و ... که در اثر سوءمدیریت‌ها و اختلافات بوروکراتیک و اداری، روی کارآمدن گفتمان‌های مختلف و بعضاً

متعارض نخبگان سیاسی، کمرنگ شده‌اند را در سطح جامعه مدنظر قرار دهند. ایشان در این زمینه خطاب به جوانان می‌فرمایند:

«در حوزه مسائل فرهنگی و وضعیت اختلال‌گر فرهنگی تماشاچی و نظاره‌گر نباشید و بر اساس توان و ظرفیت خود، بدون توجه به نتایج و مادی این کار با اولویت‌بندی موضوعات و مسائل کشور و تحقق جامعه مطلوب اسلامی، ایجاد تعالی و پیشرفت مادی و معنوی افراد مختلف جامعه، آتش به اختیاری بودن را سرلوحه کاری خود قرار دهید؛ در جنگ نظامی، گاهی قرارگاه مرکزی دچار اختلال می‌شود، در جنگ فرهنگی نیز گاهی نهادهای فرهنگی رسمی و دولتی، گرفتار اختلال می‌شوند و از انجام دادن وظایف و مسئولیت‌های قانونی خویش، باز می‌مانند. در این حال، همچنان که در جنگ نظامی، نیروها باید خودشان بیندیشند و اقدام کنند، در جنگ فرهنگی نیز باید نیروها، بدون تکیه بر نهادهای فرهنگی رسمی، چاره‌اندیشی و تدبیر و حرکت کنند.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۶/۰۳/۱۷)

بر همین اساس، در شرایط فعلی که جنگ فرهنگی در دستور کار دشمنان اسلام و نظام‌های دینی قرار دارد، وظیفه و رسالت همه افراد به‌خصوص دانشجویان آگاه و عقلانی، ایجاد و گسترش کارهای عمیق و مهم فرهنگی در قالب «گفتن»، «تبیین کردن»، «قانع ساختن» و «گفتمان‌سازی» برای همه آحاد جامعه است.

رهبر انقلاب اسلامی در ماه رمضان ۱۳۹۶ در پاسخ به یکی از دانشجویان که بیان داشت "محیط دانشگاه، محیطی سیاست‌زده و سکولار است و نمی‌شود در آن کار فرهنگی انجام داد"، فرمودند: «نگوید در دانشگاه دیگر نمی‌شود کاری کرد؛ شنیدم این را که بعضی‌ها می‌گویند که آقا، دیگر در دانشگاه نمی‌شود کاری کرد؛ نه آقا، در دانشگاه خیلی می‌شود کار کرد، اتفاقاً در دانشگاه باید کار کرد. چه کسی باید در دانشگاه کار بکند؟ شما. شما تشکّل‌ها هستی که در دانشگاه باید کار بکنید. البته خطاب بنده در غیر از این جلسه به همه است؛ من به همه آن هسته‌های فکری و عملی جهادی، فکری، فرهنگی در سرتاسر کشور مرتباً می‌گویم: هر کدام کار کنید؛ مستقل و به قول میدان جنگ، آتش به اختیار. البته در جنگ، قرارگاه مرکزی وجود دارد که دستور می‌دهد، اما اگر چنانچه رابطه قرارگاه قطع شد یا قرارگاه عیبی پیدا کرد، اینجا فرمانده دستور آتش به اختیار می‌دهد. خب شما افسرهای جنگ نرمید- قرار شد شما افسران جوان جنگ نرم باشید- آنجایی که احساس می‌کنید دستگاه مرکزی اختلالی دارد و نمی‌تواند درست مدیریت کند، آنجا آتش به اختیارید؛ یعنی باید خودتان تصمیم بگیرید، فکر کنید، پیدا کنید، حرکت کنید، اقدام کنید. گاهی اوقات انسان احساس می‌کند دستگاه‌های مرکزی فکر و فرهنگ و سیاست و

مانند این‌ها دچار اختلال‌اند، دچار تعطیل‌اند؛ مسئله اصلی را از مسئله فرعی تشخیص نمی‌دهد و یک مسئله اصلاً بی‌اعتبار بی‌اهمیت فرعی را به‌عنوان یک مسئله اصلی، درشت می‌کنند. وقتی این جوهری دستگاه‌های مرکزی اختلال دارند، آن‌وقت اینجا جای همان آتش به اختیاری است که عرض کردم.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۷/۰۳/۱۳۹۶)

رهبر انقلاب اسلامی در مورد تکلیف و مسئولیت داشتن همه مردم در قبال تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌ها به «امر به معروف و نهی از منکر» استناد می‌کنند. تعهد، مسئولیت‌پذیری، خیرخواهی، نظارت، پاسخگویی، شفافیت، مطالبه‌گری، ضدیت با فساد و اشرافی‌گری، عدالت اجتماعی، مشارکت همگانی، از بین رفتن عناصر تبعیض‌زا، حل معضلات و مسائل مختلف جامعه و... از جمله مهم‌ترین ثمرات در پیش گرفتن فریضه امر به معروف و نهی از منکر در حوزه عمومی جامعه است که پویایی اجتماع انسانی، گفتمان‌سازی و تحقق تمدن نوین اسلامی را در پی دارد. (معاونت پژوهشی مؤسسه معارف انقلاب، ۱۳۹۶: ۱۰) ایشان در این زمینه می‌فرمایند:

«متأثر از فریضه امر به معروف و نهی از منکر به‌عنوان حق و رسالت همگانی، انسان و جامعه دین‌دار باید نسبت به پیشامدهای اجتماعی احساس مسئولیت کند و مطابق با آنچه شارع مقدس اراده کرده، جز به وجود حاکمیت حق - که به‌واسطه شایستگان و برگزیدگان امکان تحقق می‌یابد- رضایت ندهد و بنا به همان اراده الهی در سرنوشت خود دخالت کند. تبلور امر به معروف و نهی از منکر در حوزه سیاسی شامل مشارکت فعال سیاسی، حضور مردم در عرصه انتخابات و همه‌پرسی (بیعت)، حق نظارت بر امور و تصمیم‌گیری، مشورت و ارائه نظر، نقد کارگزاران، پایبندی به اهداف و همراهی با حکومت اسلامی در جهت دست یافتن به آرمان‌های حقیقی است. امر به معروف و نهی از منکر، حقوق متقابل مردم و حاکمیت را در راستای شریعت و آموزه‌های وحیانی ارائه می‌کند و به‌واسطه چهار عنصر نظارت، دخالت، هدایت و حمایت که در تلازم وجودی آن قرار دارد؛ سلامت و بقای جامعه انسانی را تضمین و وصول به کمال مطلوب را ممکن می‌سازد.» (سعیدی جزئی، ۱۳۹۴: ۱۷۶)

به‌طورکلی آتش به اختیار در اندیشه رهبر انقلاب یک کنش اجتماعی - سیاسی با ماهیت «فرهنگی» در قالب یک فعالیت تشکیلاتی «خودجوش» توأم با یکسری الزامات و بایسته‌ها است که منجر به یک فعالیت تمییز می‌شود.

۴-۲. مبانی، منابع و الزامات آتش به اختیار

رویکرد آتش به اختیار در نگاه مدیریتی رهبر انقلاب اسلامی در حوزه سیاسی - فرهنگی و اجتماعی کشور به‌عنوان حرکت موزاییکی و چریکی نیروهای متعهد، معقول، دلسوز و قانون‌مدار انقلابی در مقابل تاکتیک‌های پیچیده دشمنی در نظر گرفته‌شده تا با مشارکت حداکثری خود مانع تصمیمات نادرست در کشور شوند. رهبر انقلاب در جلسات مختلف خود با اهالی فرهنگ و سیاست، فضا و شرایط کلی حاکم بر کشور را حالت جنگ، البته به‌صورت نامحسوس روانی - ذهنی توصیف کرده‌اند که در یک شرایط نابرابر و حساس نیز دشمن سنگرهای فرهنگی و معنوی جامعه، ایمان، معرفت‌ها، عزم‌ها، پایه‌ها و به‌عنوان شالوده‌های هویتی افراد جامعه را در تیررس حملات خود قرار داده‌اند و از سوی دیگر با تبلیغات گسترده، نفوذ، دروغ، شایعه‌پراکنی و استحاله فرهنگی - عقیدتی و فکری را دنبال می‌کنند. (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۸/۰۷/۰۲) در همین زمینه، پیرامون ضرورت مبنا قرار گرفتن این ایده می‌فرمایند:

«برخی از قرارگاه‌های مرکزی ما، دچار اختلال هستند و از عهده مدیریت نیروهای فکری و فرهنگی بر نمی‌آیند، به‌طوری‌که نیروهای فکری و فرهنگی، نباید چشم امید به آن‌ها داشته باشند، بلکه باید خودشان به‌طور (مستقل) و (خویش بنیاد)، به طراحی عملیات و دفاع از مرزها و حریم‌های انقلاب و حمله به دشمنی بپردازند، در غیر این صورت، دشمن به‌شدت پیشروی خواهد گرفت و انقلاب با تهدیدها و خطرهای بزرگ‌تری، دست‌به‌گریبان خواهد شد. در اینجا، مقصود از قرارگاه‌های مرکزی که دچار اختلال شده‌اند، نهادهای رسمی هستند که به‌طور اصولی و اولی، برای چنین وظیفه‌ای ایجاد شده‌اند، اما بنا به دلایلی، اکنون از انجام وظایف خود بازمانده‌اند و نمی‌توانند به نیروهای غیررسمی کمک کنند، بلکه خود به بخشی از مشکلی تبدیل شده‌اند و از این‌رو، نیروهای غیررسمی نمی‌توانند به آن‌ها تکیه و از آن‌ها تبعیت کنند.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۶/۰۳/۱۷)

در این نگرش اعتقاد بر این است که وجود اختلال در ابعاد فرهنگی - اجتماعی جامعه معلول علل یا یکی از مؤلفه‌های سست تدبیری، سست عملی، ناکارآمدی، ندانم‌کاری، نسنجیده‌کاری، کوتاه‌نگری و سطحی‌اندیشی، بدفهمی، کج‌روی، دگراندیشی، چرخش ایدئولوژیک، تفکرات و اندیشه‌های التقاطی، تفریط و افراط در حوزه فرهنگی - اجتماعی است. (جمشیدی، ۱۳۹۶) رهبر انقلاب اسلامی با توجه به موارد فوق بر ضرورت امر به معروف و نهی از منکر به‌عنوان یک حق و تکلیف در جهت انتقاد و نظارت دائمی بر عملکرد و سیاست‌گذاری‌های کشور و ارائه راه‌حل‌های منطقی و عالمانه جهت برون‌رفت از وضعیت بحران‌زای کشور به‌جوانان متذکر شدند.

۴-۳. الزامات ایده آتش به اختیار

مبانی، اصول و الزامات تاکتیک آتش به اختیار در شکل زیر آورده شده است:

شکل شماره ۵. تحلیل سخنان رهبر انقلاب در خصوص مبانی و اصول آتش به اختیار (یافته‌های نویسندگان)

در مورد مقولات شکل فوق و نسبت آن در تحقق مشارکت و مسئولیت‌پذیری همه‌آحاد و اقشار جامعه به‌خصوص قشر جوان باید گفت که شاخص خط امام از جمله الزامات اساسی است که مقام معظم رهبری همواره در تحلیل و کنش‌های سیاسی در سطوح مختلف می‌خواهد که به آن مراجعه شود. مهم‌ترین اصول فکری حضرت امام (ره) از نظر آیت‌الله خامنه‌ای عبارت‌اند از:

- (۱) اسلام ناب محمدی و نفی اسلام آمریکایی،
- (۲) اتکال به کمک الهی،
- (۳) اعتماد به صدق وعده الهی،
- (۴) بی‌اعتمادی به قدرت‌های مستکبر و زورگوی جهانی،

(۵) اعتقاد به ارادهٔ مردمی،

(۶) طرفداری جدی از عدالت اجتماعی،

(۷) حمایت از محرومان و مستضعفان،

(۸) مبارزه با هرگونه سهم‌خواهی و اشرافی‌گری،

(۹) تأکید جدی بر اتحاد و وحدت ملی. (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۰۳/۱۴)

ضرورت مبنا قرار دادن نگرش و کنش انقلابی دیگر موردی است که رهبر انقلاب به دلسوزان و دغدغه‌مندان انقلاب همواره تأکید کرده‌اند. ایشان مدعی است که در نیل به اهداف کلان انقلاب اسلامی، مسئله تحریف و استحاله اهداف و عناصر اصلی نهضت اسلامی ملت ایران از سوی افراد انقلابی، انقلابی‌نما و ضدانقلابی مهم‌ترین خطری است که باید همه مواظب آن باشند. مبنا قرار دادن عقلانیت انقلابی دیگر ضرورت و پیش‌نیاز هرگونه حرکت انقلابی و جهادی است که ایشان، آن را در سخنان و مجامع مختلف بیان کردند. ایشان عدالت، عقلانیت و معنویت را اضلاع و شاکله اصلی آموزه‌های اسلامی و مهم‌ترین پیش‌نیاز تحقق چشم‌انداز تمدن نوین اسلامی مطرح کردند. در همین راستا می‌فرمایند: «در فرآیند جامعه‌سازی اسلامی، معنویت روح کار، عقلانیت مهم‌ترین ابزار کار و عدالت جهت دهنده و ارزش‌گذار کارها در نظام اسلامی است.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۳/۰۵/۲۵) همچنین، در مراسم بیست‌وششمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره) در همین زمینه می‌فرمایند:

«می‌شنوم گاهی اوقات بعضی در مقابل شعارهای انقلاب، عنوان و مفهوم عقلانیت را مطرح می‌کنند؛ کأنه عقلانیت نقطهٔ مقابل انقلابی‌گری است؛ نه این خطا است؛ عقلانیت واقعی هم در انقلابی‌گری است. نگاه انقلابی است که می‌تواند حقایق را به ما نشان بدهد؛ عقلانیت معنایش این است که انسان اصالت‌ها را بشناسد؛ عقلانیت، تکیه به مردم است؛ عقلانیت، تکیه به نیروی داخلی است؛ عقلانیت، تکیه و توکل به خدای بزرگ است. انقلابی‌گری یعنی مسئولین کشور، هدفشان را راضی کردن قدرتهای مستکبر قرار ندهند؛ مسئولان کشور، هدفشان را راضی کردن مردم، به‌کار گرفتن نیروهای داخلی، تقویت عناصر فعال در داخل کشور قرار بدهند؛ این انقلابی‌گری است.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۶/۰۳/۱۴)

یکی دیگر از شاخصه‌هایی که مقام معظم رهبری از آن به‌عنوان شاکلهٔ خیمه بسیج اجتماعی مردم به آن اشاره کرده‌اند، مسئله "قانون‌مداری" است. در تبلیغات و پروپاگاندا ی اپوزیسیون‌ها و معاندین سیاسی انقلاب و نظام اسلامی، از این تعبیر در اندیشه رهبری، آنارشیزم سیاسی - فرهنگی در سطوح مختلف نظام سیاسی تعبیر کردند. آیت‌الله خامنه‌ای در پاسخ به این شبهات و

عملیات روانی معاندین، پایبندی و تعهد به قوانین و مقررات را تبلور تفکر و جهت‌گیری انقلابی معرفی کردند. (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۵ / ۰۹ / ۱۳۷۵) ایشان در نماز عید فطر سال ۱۳۹۶ در اجتماع مردم گفتند:

«آتش به اختیار به معنای کار فرهنگی خودجوش و تمیز است؛ و به معنای بی‌قانونی و فحاشی و طلبکار کردن مدعیان پوچ‌اندیشی و مدیون کردن جریان انقلابی کشور نیست... نیروهای انقلابی و دلسوز و علاقه‌مند به حرکت کشور به سمت اهداف والا، بیش از همه باید مراقب حفظ نظم و قوانین و آرامش کشور و جلوگیری از سوءاستفاده دشمنان باشند.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۰۵ / ۰۴ / ۱۳۹۶)

از این رو، تأمین امنیت در ابعاد مختلف فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی و جلوگیری از ایجاد و استمرار هرج‌ومرج سیاسی - اجتماعی در جامعه از جمله مهم‌ترین هدف‌هایی است که مقوله آتش به اختیار به دنبال تحقق آن در نظام مردم‌سالار دینی است و به عبارتی الزام اصلی مبنای عمل عاملان و پیش‌قراولان این جهت‌گیری جهادی است. آیت‌الله خامنه‌ای در جایی دیگر در مورد بعد قانون‌گرایی می‌فرماید: «از اول، مبنای کار انقلاب بر نظم و قانون بود... این انقلاب، مظهر نظم و قانون بود... این را باید مغتنم شمرد. پایبندی به نظم و قانون و مسئولیت‌های قانونی قوا باید مورد احترام همه باشد.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۴ / ۰۳ / ۱۳۸۰) در جایی دیگر می‌فرماید: «قانون ریل است؛ از این ریل اگر چنانچه خارج شدیم، حتماً آسیب و صدمه است.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۰۶ / ۰۶ / ۱۳۹۲)

از جمله مصادیق تأکید بر مردم‌سالاری و قانون‌گرایی در نگاه ایشان نیز اهتمام به قانون اساسی است. مقام معظم رهبری در وصف لازمیت قانون‌محوری در ساختار سیاسی - اجتماعی جامعه چنین می‌فرماید که تحقق همه فضائل، آرمان‌ها و اهداف در سایه قانون و عدالت امکان‌پذیر است؛ به عبارتی، تحقق عدالت به‌عنوان یک اصل زیر بنایی در شاکله نظام اسلامی در صورت استقرار قانون، احترام به قانون و قانون‌مدار بودن ممکن می‌شود. (روزنامه کیهان، ۲۹ / ۰۸ / ۱۳۷۹) یا در جایی دیگر می‌فرماید: «اگر عمل فرد، جمع، منطبق به قانون شد، این عدالت است؛ اگر از قانون انحراف پیدا کرد، این بی‌عدالتی است.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۰۷ / ۰۴ / ۱۳۸۸)

به‌طور کلی آتش به اختیار در منظومه فکری رهبر معظم انقلاب اسلامی نقش مهمی در مشارکت سیاسی - اجتماعی همه دلسوزان کشور و حرکت خودجوش نیروهای جوان انقلابی دارد که می‌کوشند ضمن عبور از اختلالات موقتی در کشور، با تأسی از امر شرعی و عقلی «امر به

معروف و نهی از منکر» و توأم با بصیرت و صبر اسلامی به اصلاح تمام وجوه و سطوح فساد (اداری، فرهنگی، اخلاقی) و ارزش‌های غیر اسلامی و انقلابی در جامعه پردازند و منتظر و معطل قوانین دست‌وپاگیر اداری نخواهند بود؛ لذا ماهیت اصلی آن، کار فرهنگی خودجوش و تمیز است.

نتیجه‌گیری

امر به معروف و نهی از منکر در قالب جامعه‌شناسی آن (نظارت اجتماعی) به‌عنوان فراگرد و بازتولیدی از پروسه جامعه‌پذیری افراد جامعه می‌کوشد میان الگوهای رفتاری رایج در جامعه با هنجارهای فرهنگی موجود در آن، تعادل برقرار کند. خداوند در آیات متعدد از جمله آیه‌های ۱۰۴ و ۱۱۰ سوره آل عمران به هنجارسازی تجویزی و تحذیری امر به معروف و نهی از منکر برای مقابله با بی‌ثباتی و ناهنجاری فرهنگی - اجتماعی جوامع بشری اشاره کرده‌اند. توجه به مبانی عقلی و نقلی در اهمیت و ضرورت فریضه امر به معروف و نهی از منکر در جهان‌بینی اسلامی، علما و اندیشمندان اسلامی، این مقوله را به‌عنوان موتور محرکه جامعه ایمانی و رمز پویایی مطرح کرده‌اند. تحکیم مناسبات اجتماعی، حضور فعال در حوزه سیاسی (حکومتی) و عمومی، تقویت ایده‌های تعالی انسانی و حفاظت از حریم الهی - انسانی از جمله مهم‌ترین کارویژه‌هایی است که امر به معروف و نهی از منکر را در آموزه‌های اسلامی ضروری کرده است.

رهبر انقلاب اسلامی با تکیه بر مبانی هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی، ارزش‌شناسی و انسان‌شناسی اسلامی نیز نظام سیاسی مطلوب در حوزه‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی را مردم‌سالاری دینی معرفی کرده است. در این راستا مقوله آتش به اختیار به‌عنوان تاکتیکی اساسی در جهت تحقق اهداف و آرمان‌های غایی این مدل حکومتی مطرح شده است. در نظر رهبر انقلاب، نظام سیاسی مطلوب و مشروع نظامی است که اسلامی و از نوع شیعی و ولایت‌فقیه باشد و در آن به تعالی و پیشرفت مادی و معنوی افراد به‌صورت توأمان نظر داشته باشد. در این مدل تلاش می‌شود با مبنا قرار دادن اجتهاد پویا از مجرای ادله عقلی و نقلی، بستر لازم را جهت تحقق عدالت اجتماعی، کارآمدی و سازندگی، توزیع قدرت و چرخش نخبگان میان گروه‌های مختلف و به‌طور کلی رابطه مبتنی بر خدمت و محبت ذات‌گرایانه در مقابل نگاه و روابط سازمان‌یافته و... در سطح جامعه میسر کند.

در ایران پس‌انقلاب و به‌طور اخص پس از جنگ تحمیلی شاهد روی کار آمدن گفتمان‌های مختلف و بعضاً متعارضی در سیاست داخلی بوده‌ایم که هر کدام با نگاهی یک‌جانبه‌گرا روند توسعه‌ای، برای کشور متصور بودند، همین امر منجر به تبعات فرهنگی، اقتصادی و سیاسی در کشور گردید. مهم‌ترین بعد پیچیده این تحولات، اختلالات فرهنگی و مبنا قرار گرفتن سیاست‌های

عریض بوروکراتیک و کاغذبازی در سطوح مختلف کشور بود که روند توسعه بومی و پایدار کشور را با مخاطراتی روبه‌رو کرد. این امر منجر به تضعیف سرمایه اجتماعی و مسئولیت‌گریزی بخش عمده‌ای از جمعیت کشور و به‌طور اخص قشر جوان گردید. رهبر انقلاب با نگاهی تیزبین، واقعیت‌نگر و چشم‌اندازی به روند تحولات جامعه، مقوله آتش به اختیار را برای برون‌رفت از وضعیت فعلی کشور مطرح کردند و آن را جهت‌پویایی و تحرک اجتماعی در جامعه حیاتی تلقی کردند.

در نگاه رهبر انقلاب آرمان‌گرایی در عین واقع‌گرایی، تعبد در عین تفقه، سیاست در محور دیانت، عمل مستقلانه و انقلابی، نگاه نقادانه در کنار انعطاف عمل‌گرایانه، قانون‌گرایی، تذکر لسانی و پرهیز از رفتارهای قهرآمیز مهم‌ترین شاکله‌های آتش به اختیار را تشکیل می‌دهند؛ اما این رفتار و نگرش ارادی افراد جامعه مبتنی بر یکسری الزاماتی است که می‌بایست همه آتش به اختیاران آن‌ها را مورد توجه قرار دهند. از جمله مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از: مینا قرار دادن زبان و فطرت اسلام ناب محمدی، اعتماد به نصرت الهی و امداد غیبی، تکیه بر جوانان و نخبگان نسل سوم انقلاب، تعاون - همدلی و همکاری میان نیروهای انقلابی، حاکمیت تفکر و اندیشه‌های آزاداندیشی - گفت‌وگومحوری.

References

- A group of writers (1996): *Hadith Velayat: A collection of guidelines of the Supreme Leader: From the demise to the forties of Imam Khomeini*, Tehran: Organization of Cultural Documents of the Islamic Revolution. (In Persian)
- Afshari Rad, Minoo, Agha Bakhshi, Ali Akbar (2004): *Culture of Political Science*, Tehran: Chapar Publications. (In Persian)
- Ahmadnejad, Parvin (2012): "Enjoining the good and forbidding the evil in Islamic teachings", *Journal of Community letter*, No. 100-199, PP. 24-33. (In Persian)
- al-Kulayni, Muhammad ibn Ya'qub (1987): *Kafi*, Part 2, Tehran: Dar Al Kutub Al Islamiyah. (In Persian)
- Almond, Gabriel Abraham (1997): *A Theoretical Framework for Comparative Policy Review*, Tehran: Center for Public Management Training. (In Persian)
- Almond, Gabriel Abraham, Bingham, Paul, Mundt, Robert. J. (1997): *A Theoretical framework for examining comparative politics*,

Translated by Alireza Tayeb, Tehran: Public Administration Training Centre. (In Persian)

- Baradaran, Muhammad and Musawi Shushtari, Muhammad Ridha (2014): "Islamic Lifestyle in the Eyes of the Holy Household-An Analysis of the Importance of Social Checks and Balances", history of Islam, Summer, Volume 15, Issue 58, PP. 253-280. (In Persian)
- Bashiriyeh, Hossein (2016): History of Political Thought in the Twentieth Century: Liberalism and Conservatism, Volume 2, 13th Edition, Tehran: Ney Publications. (In Persian)
- Cultural Evidence Center of the Islamic Revolution (1990): in the Friday School: Collection of Friday Prayer Sermons in Tehran, Tehran: The Ministry of Culture and Islamic Guidanc. (In Persian)
- Fayyaz, Seyyed Ali (2001): "Religious Democracy (Discourse of Ayatollah Khamenei)", Book Review Quarterly, Fall and Winter, No. 20-21, PP. 32-47. (In Persian)
- Haghghatkah, Mohammad (2001): "Strategies for Realizing Religious Democracy in the Alawite System", Journal of Islamic Social Studies, No. 32, PP. 174-190. (In Persian)
- Hosseini Khamenei, Seyyed Ali (2003): Religious Democracy in the Statement of the Supreme Leader of the Revolution (Lecture), Islamic Government Quarterly, No. 29, PP. 10-29. (In Persian)
- Jamshidi, Mehdi (2017): Other official rationality in the position of Fire at Will Command, July, Institute of Islamic Culture and Thought. (In Persian)
- Javidi, Roghayeh and Behrooz Lak, Gholam-Reza (2016): "Features of the Desired Political Discipline from the Viewpoints of Imam Khomeini and Ayatollah Khamenei", Transcendent Policy, Spring, Volume 4, Issue 13, PP. 83-102. (In Persian)
- Kayhan newspaper, 10/11/2000. (In Persian)
- Kayhan newspaper, 19/11/2000. (In Persian)
- Kayhan newspaper, 20/04/2000. (In Persian)
- Khajeh Sarvi, Gholamreza (2004): "Consolidation of Democratic Politics, a Corner of the Political Record of the Islamic Republic of Iran", Irainian Journal of the Knowledge Studies in The Islamic University, No. 23-24, PP. 63-99. (In Persian)
- Khatibi Koushkak, Mohammad (1430): "The rational foundations of the commandment of the good and the prohibition of the bad", Payam Magazine, No. 92, PP. 139-149. (In Persian)

- Khosropanah, Abdolhossein and et al. (2017): The intellectual system of Ayatollah Khamenei, Tehran: Research Institute of Islamic Culture and Thought. (In Persian)
- Koushki, Mohammad Sadegh (1999): “The Policy and Principles of Good Government in the Will of Imam Khomeini(RA)”, Epistemological Studies at the Islamic University, Iranian Journal of the Knowledge Studies in The Islamic University, No. 11, PP. 47-63. (In Persian)
- Mahmoudi Raja, Seyed Zakaria (2014): The Impact of Cultural Globalization on the Approach of Khatami and Ahmadinejad Governments, University of Isfahan Thesis. (In Persian)
- Majid Emami, Seyyed (2009): “Study of the Observer Pattern on Social Communications of Religious community by Elucidating Coordinates of Political Relations in the Thought of Imam Khomeini and the Islamic Revolution”, Rasaneh Quarterly, Spring, Issue 77, PP. 57-78. (In Persian)
- Mansouri, Khalil (2017): “Fire at will and its principles from the perspective of religious teachings”, Kayhan newspaper, July 15, news code: 108771. (In Persian)
- Mohajernia, Mohsen (2017): “The system of Islamic politics”, in Abdolhossein Khosropanah and others, vol. 2, PP.752-831. (In Persian)
- Mottaqi Hindi (No date): Kunz al-Amal, Research by Bakri Hayani, Beirut: Al-Risalah Institute. (In Persian)
- Pour-Ali, Mohammad (2017): “Interpretations of the concept of fire at will”, Scientific-Academic Jihad, July 18, News ID: 96032715048. (In Persian)
- Pye, Lucian and et al. (2001): Crisis and Sequences in the Valley of Political Development, translated by Gholamreza Khajehsaravi, Tehran: Research Institute of Strategic Studies (RISS). (In Persian)
- Research Institute for Islamic Culture and Thought (2017): “The debate between Abbas Abdi and Mehdi Jamshidi over " Fire at will" is a military or cultural term”, July 5. (In Persian)
- Saeidian Jazi, Maryam (2015): “Effects of the commandment of the good and the prohibition of the bad in the social spheres”, Islamic Social Research, No. 107, PP. 163-186. (In Persian)
- Science and Technology News Agency (2017): “Fire at will as ijtehad in the field of science and practice / from Avini to Chamran; Military

and cultural fire”, Exclusive report of Science and Technology News Agency, June, news ID: 17144. (In Persian)

- Tabatabaeifar, Seyyed Mohsen (2011): “The commandment of the good and the prohibition of evil in Shiite political jurisprudence”, Journal of Political Science, No. 54, PP. 79-112. (In Persian)

- Tasnim News Agency (2017): “The historical category of fire at cultural discretion”, Tasnim, June 13. (In Persian)

- The speech of the Leader of the Islamic Revolution Among the pilgrims of the Razavi shrine in 2012. (In Persian)

- The speech of the Leader of the Islamic Revolution Among the pilgrims of the Razavi shrine in 2013. (In Persian)

- The speech of the Leader of the Islamic Revolution Among the pilgrims of the Razavi shrine in 2014. (In Persian)

- The speech of the Leader of the Islamic Revolution Among the pilgrims of the Razavi shrine in 2015. (In Persian)

- The speech of the Leader of the Islamic Revolution in meeting of the head and officials of the judiciary, 28/06/2009. (In Persian)

- The speech of the Leader of the Islamic Revolution in meeting of the Commander of the 27th Mohammad Rasoolullah Division, 09/06/1996. (In Persian)

- The speech of the Leader of the Islamic Revolution in meeting with the members of the Cultural Revolution Council, 03/12/2013. (In Persian)

- The speech of the Leader of the Islamic Revolution in meeting with different segments of the people, 01/03.2000. (In Persian)

- The speech of the Leader of the Islamic Revolution in meeting with the commanders of the Islamic Revolutionary Guard Corps of Iran, 18/09/2016. (In Persian)

- The speech of the Leader of the Islamic Revolution in meeting with Members of the Islamic Consultative Assembly, 05/06/2016. (In Persian)

- The speech of the Leader of the Islamic Revolution in meeting with members of the Assembly of Experts, 06/03/2014. (In Persian)

- The speech of the Leader of the Islamic Revolution in meeting with members of the Assembly of Experts, 06/03/2014. (In Persian)

- The speech of the Leader of the Islamic Revolution in meeting with students, 07/06/2017. (In Persian)

- The speech of the Leader of the Islamic Revolution in meeting with the families of the martyrs of Kashan and Aran Bidgol, 11/11/2001. (In Persian)
- The speech of the Leader of the Islamic Revolution in meeting with members of the Cabinet, 28/08/2013. (In Persian)
- The speech of the Leader of the Islamic Revolution in the anniversary of the death of Imam Khomeini, 04/06/1999. (In Persian)
- The speech of the Leader of the Islamic Revolution in the anniversary of the death of Imam Khomeini, 03/06/2000. (In Persian)
- The speech of the Leader of the Islamic Revolution in the anniversary of the death of Imam Khomeini, 04/06/2001. (In Persian)
- The speech of the Leader of the Islamic Revolution in the anniversary of the death of Imam Khomeini, 04/06/2005. (In Persian)
- The speech of the Leader of the Islamic Revolution in the anniversary of the death of Imam Khomeini, 04/06/2009. (In Persian)
- The speech of the Leader of the Islamic Revolution in the anniversary of the death of Imam Khomeini, 04/06/2013. (In Persian)
- The speech of the Leader of the Islamic Revolution in the anniversary of the death of Imam Khomeini, 04/06/2014. (In Persian)
- The speech of the Leader of the Islamic Revolution in the anniversary of the death of Imam Khomeini, 04/06/2017. (In Persian)
- The speech of the Leader of the Islamic Revolution in the introduction ceremony of Colonel Sattari to the new Air Force Commander, 10/02/1987. (In Persian)
- The speech of the Leader of the Islamic Revolution in the meeting of the officials of the Ministry of Foreign Affairs and the heads of the missions of the Islamic Republic of Iran abroad, 15/08/2004. (In Persian)
- The speech of the Leader of the Islamic Revolution in the sermons of Eid-e-Fitr prayers, 26/06/2017. (In Persian)
- The speech of the Leader of the Islamic Revolution on Basij Week at Azadi Stadium, 26/11/1984. (In Persian)
- Zaytoun Analytical-Explanatory Website (2017): “fire at will That means building a small quality institution”, Zaytoun Analytical-Explanatory, at: <http://www.zeytunnews.com/News/2311>. (In Persian)